

Zwerfers in de duinen

Jan Toorop (Poerworedjo [Java] 1858 - Den Haag 1928)

Katwijks Museum
Katwijk
1889/1891. Potlood, zwart en gekleurd krijt, 60 x 62,5 cm
Gesigeneerd links onder *Jan Toorop*
Herkomst: kunsthandel Ivo Bouwman, Den Haag

Jan Toorop woonde en werkte gedurende twee periodes van zijn leven in Katwijk: van 1890 tot 1892 en van 1899 tot 1904. Het Katwijks Museum wilde graag in het bezit komen van werken die hij tijdens deze periodes maakte. De collectie van het museum is opgebouwd uit werk van kunstenaars die in Katwijk gewerkt en gewoond hebben. Het leeuwendeel van de collectie stamt uit de periode 1880 tot 1920. Toen vormde zich een kunstenaarskolonie in Katwijk, waarin ondermeer Toorop een belangrijke rol speelde. *Zwerfers in de duinen* van Jan Toorop is ontstaan in zijn eerste Katwijkse periode en heeft tweemaal deel uitgemaakt van aan hem gewijde tentoonstellingen in het Katwijks Museum, in 1985 en 2001-2002. Met steun van de Vereniging Rembrandt was het in 2006 mogelijk tot aankoop over te gaan.

Katwijk of
Madonna met kind
Jan Toorop (1858-1928)
1892, Zwart krijt en
potlood op papier,
30 x 37,8 cm
COLLECTIE MUSEUM DE
FUNDATIE, HEINO/WIJHE

ZWERVERS IN DE DUINEN

Centraal op de voorstelling, op de top van een duin, zijn een man en een vrouw met twee kinderen te zien. De moeder zit met een baby op de schoot naar links gekeerd, haar man staat achter haar met hangende schouders en zijn handen in de zakken peinzend naar rechts gedraaid. Een ouder meisje zit wat lager op het duin onder de moeder, met haar gezicht gericht naar de beschouwer. Tussen haar en de moeder staat een kan op de grond. Het meisje eet of drinkt, zij houdt met

haar linkerhand haar schort omhoog dat hierdoor kruimels of druppels kan opvangen. Onder het viertal, waarvan de gezichten vluchtig zijn weergegeven, staat een hondenkar met potten en pannen waarmee waarschijnlijk een karig inkomen voor het ventersgezin moet worden verdiend. Voor de kar, die tussen twee soorten distels staat, zien we twee honden bij wilgentenen manden. Op de voorgrond is een elektriciteitspaal getekend, die aan de moderne tijd refereert. Daaronder is bosschage met bladeren weergegeven. In de bosjes zit rechtsonder een vogel. Iets hoger, rechts, zien we in de duinvallei een begraafplaats. In de duinen achter het kerkhof vliegen meeuwen. Links van het centrale duin is onder drie bomen iemand de grond aan het bewerken. De grijsblauw gekleurde lucht is gedekt; de zee is te zien achter en boven het geelbruine duinlandschap. Ter hoogte van de vrouw en de man zien we de zon, in een halve cirkel, zwak door het wolkendek schemeren.

Het bovenste deel van de voorstelling is hoofdzakelijk opgebouwd uit korte, vooral horizontale streepjes, de figuren zijn bijna gearceerd. Voor het onderste deel gebruikte Toorop contouren om vormen aan te geven, waarvan die van de distels grijsgroen ingekleurd werden. De

bij Toorop vaak voorkomende duidelijke omlijning van figuren ontbreekt hier: alleen bij de man zien we enkele contourlijnen die waarschijnlijk na veranderingen zijn aangebracht.

Toorop maakte een voorstelling met een sombere uitstraling. De afgebeelde personen profiteren niet van de vooruitgang. Zij zwerfen met hun nering door het land. Het nog lege kerkhof, met een schedel en botten op de pilaren en een treurwilg naast een praalgraf, wacht op hen. Alleen het meisje heeft het hoofd wat geheven: zal haar een betere toekomst wachten?

SYMBOLISME

Toorop, een zeer veelzijdig kunstenaar, stond open voor nieuwe stromingen in de kunst en experimenteerde daar veelvuldig mee. Daarnaast was hij ook geïnteresseerd in andere kunstvormen, waaronder muziek en literatuur. Zo ontstonden in dezelfde tijd voorstellingen in verschillende stijlen en technieken. In Katwijk hield hij zich bezig met het pointillisme en het symbolisme dat aan het eind van de 19de eeuw bloeide en dat Toorop vermengde met Jugendstil, maar ook met realistische voorstellingen van het vissersleven. Deze werken maakte hij in potlood, krijt, gouache en olieverf. Als etser en lithograaf was hij ook actief.

Voordat Toorop met zijn vrouw Annie Hall naar Katwijk kwam, waar hun dochter Charlie geboren werd, woonde het jonge paar in Brussel. Daar bewoog de sociaal betrokken Toorop zich tevens in anarchistische kringen. Deze sociale beweging uitte zich in zijn werk. Al in Katwijk zien we hierin verandering komen: in zijn late symbolistische periode zou Toorop zich meer op (mystiek-) religieuze onderwerpen richten. Dit was wellicht onder invloed van de venerische ziekte die hem enige tijd had gekweld en hem zijn verdere leven parten zou blijven spelen.

Dat Toorop Katwijk uitkoos om te werken en te wonen zal te maken hebben gehad met de liefde voor de zee en zijn zoektocht naar de 'pure' mens, die zich nog in zijn natuurlijke omgeving bewoog, niet beïnvloed door de oprukkende industrialisatie. Hij was niet de enige kunstenaar die hier naar op zoek was: navolgers van de Haagse School streken om die reden ook neer in

Katwijk, waar zich tussen 1880 en 1910 een kunstenaarskolonie vormde. Ook in zijn kunst was Toorop op zoek naar zuiverheid en expressie door middel van vorm en kleur.

Het symbolisme ontwikkelde zich bij Toorop in Katwijk als tekenstijl en zou in zijn verdere leven een rol blijven spelen. De lijn speelt, zoals in veel van zijn werk, een belangrijke rol. Golvende parallelle

lijnen geven het goede aan terwijl hoekige lijnen het kwade symboliseren. Een aantal symbolen die zijn ideeën weergeven komt vaak terug: doornen, zwaan, sfinx en roos. *Zwerfers in de duinen* staat aan het begin van deze ontwikkeling. De lijnen zijn nog kort, doornen laten zowel de natuur als het harde leven zien. De duinen hebben ronde vormen maar spelen als golvende lijnen nog geen rol.

Huwelijk of Aurore
Jan Toorop (1858-1928)
1892, Potlood, krijt en
pastel op karton, 66 x
52,2 cm
COLLECTIE MUSEUM
BOIJMANS VAN
BEUNINGEN, ROTTERDAM

Het kerkhof – in werkelijkheid toen aan de buiten- en zuidoostzijde van het dorp gelegen, nu ingeklemd tussen bebouwing – zal de sombere gedachten van de man weergeven. Laten de meeuwen het vluchtige van het leven zien?

De schrijver Albert Verwey woonde met zijn vrouw Kitty dichtbij, in Noordwijk, waar Toorop vaak door de duinen heenliep. Hun huis was een literaire ontmoetingsplaats, ondermeer van Toorops vriend Jan Veth en medewerkers van *De Nieuwe Gids*. De dichteres en actief socialiste, de toen nog niet gehuwde Henriëtte Roland Holst-van der Schalk, zocht Toorop ook in Katwijk op, waar zij van hem een felbegeerde symbolistische tekening kreeg. Deze is getiteld *Katwijk* of *Madonna met kind* uit 1892, en bevindt zich nu in het bezit van Museum de Fundatie in Heino.¹ Hierin toont Toorop zijn religieuze (katholieke) belangstelling. Een vrouw troont als een Madonna met kind op een duin voor het dorp achter haar. Het deel van de vrouw dat boven het duin uitkomt vervloeit in een vervaagde mandorla en komt zo los van het dorpsgezicht terwijl haar rok met zware contouren aangegeven is. Het duin is met golvende parallelle lijnen getekend. Achter de vrouw zijn in het dorp mensen aan het werk. Rechts achter is de kerktoren te zien.

Ook met de in Leiden wonende schilder Floris Verster, een oude schoolvriend, had Toorop veel contact. Voor het huwelijk dat Verster sloot met Jenny Kamerlingh Onnes maakte hij in 1892 de pastel *Huwelijk of Aurore*, momenteel in de collectie van Museum Boijmans Van Beuningen. Hierin komt naast het symbolisme ook de Jugendstil tot wasdom. De geharnaste Floris Verster staat fier naast zijn naakte bruid die omgeven wordt door golvend haar. Links van de ridder bloeien rozen, terwijl rechts van de bruid doornen vervaarlijk groeien. Aan de voet van het paar ligt een zwart monster: het leven is vol gevaren maar het goede zal overwinnen met de ridderlijke Floris aan de zijde van zijn bruid. Hij zal haar beschermen, zo lijkt Toorop te willen zeggen.

DATERING

Zwervers in de duinen wordt gewoonlijk in 1891 gedateerd. Volgens de Tooropkenner Harry Kraay moet dit 1889 zijn. In de tekst die hij in het Katwijks Museum uitsprak bij de overhandiging van de tekening aan het museum merkte hij op dat volgens Toorops biografie – tevens samensteller van diens eerste oeuvrecatalogus –, de kunstcriticus Plasschaert, het werk uit 1889 stamt.² In deze tijd woonde Toorop in Brussel en ontdekte hij Katwijk. In 1891 was de tekening voor het eerst te zien op een tentoonstelling van de Nederlandse Etsclub in Den Haag. Men zou er daarom van uit zijn gegaan dat de tekening kort daarvoor is ontstaan. In 1892 werd zij nog eens op twee tentoonstellingen in België getoond: bij *Les Vingts* in Brussel – een kunstenaarsgroep waarbij Toorop, als een van de weinige buitenlanders, als lid toegelaten was³ – en bij *L'Association pour L'Art*, in Antwerpen. In het invloedrijke tijdschrift *L'Art Moderne* verscheen een lovend artikel over de herziene en aangevulde versie van de te-

kening. Dat er inderdaad veranderingen zijn aangebracht is te zien rond de man op het duin en links van het meisje waar vaag de contouren van een langgerekte dier, wellicht een vluchtende haas, te zien zijn. De titel van het werk veranderde eveneens. Droeg het bij *Les Vingts* nog de titel *Het kerkhof*, in Antwerpen werd het als *De zwerver* tentoongesteld. Daar werd later de meervoudsvorm en *in de duinen* aan toegevoegd, zoals het werk vandaag de dag bekend is.

AANKOOP

Al jaren geleden werd er in het Katwijks Museum nagedacht over aankoop van dit werk. Helaas was het toen financieel niet mogelijk de wens te realiseren. Na de laatste Toorop-tentoonstelling in het Katwijks Museum in 2001-2002 is men weer in onderhandeling gegaan met Kunsthandel Ivo Bouwman in Den Haag, waar de tekening jarenlang in bezit is geweest. De heer Bouwman was bereid het museum tegemoet te komen en nadat de Vereniging Rembrandt, de Stichting Sponsorgelden Katwijks Museum, het SNS-Fonds Katwijk en Gifted Art ook bereid waren financieel bij te dragen, werd de knoop doorgemaakt en kon het werk aan de collectie worden toegevoegd.⁴ ♦

Annemarie Kingmans
Kunsthistoricus en vrijwillig medewerker van
het Katwijks Museum

Noten

1. Zie V. Hefting, *Jan Toorop 1858-1928*, cat. tent. Den Haag (Haags Gemeentemuseum), 1989, pp. 29-32.
2. Harry Kraay, lezing bij de overdracht van Jan Toorops *Zwervers in de duinen*, Katwijks Museum, 28 juni 2006.
3. In deze naar vernieuwing in de kunst strevende kunstenaarsgroep behoorden naast Jan Toorop (1885), August Rodin (1889) en Paul Signac (1890) tot de buitenlandse leden.
4. De tekening maakte deel uit van de tentoonstelling *Aanwinsten II*, die tot half april 2007 in het Katwijks Museum te bezichtigen was.